

TÖRTÉNELMI SZEMLE

A HUN-REN BÖLCSESZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZETÉNEK FOLYÓIRATA

2025 | 1.
LXVII. ÉVFOLYAM SZÁM

Barabás Gábor
Władysław opolei herceg és a Přemysl–Árpád konfliktus

Szalai Ágnes
Somlyó végvárrá szervezése

Nagy Kornél
„Minden út Varsóba vezet”

Szulovszky János
Városi jelenség volt-e a kávéház Magyarországon a 19. század végén?

Balogh Róbert – Homor Péter
Nacionalizmus a magyarországi erdészetben, 1862–1913

L. Balogh Béni
Petru Groza ideológiai fordulata

Hantos-Varga Márta
A szentistváni állameszme mint „politikára alkalmazott kereszténység”

Perényi Károly
Félreértett források az ujguroktól Ulászlóig

Szerkesztők

TRINGLI ISTVÁN
felelős szerkesztő

FÓNAGY ZOLTÁN, NEUMANN TIBOR, OBORNI TERÉZ, ZAHORÁN CSABA
rovatvezetők

DETRE ANDRÁS
szerkesztőségi munkatárs

Szerkesztőbizottság

MOLNÁR ANTAL
elnök

BORHI LÁSZLÓ, ERDŐDY GÁBOR, FODOR PÁL,
GLATZ FERENC, BRANKO OSTAJMER, PÁLFFY GÉZA, PÓK ATTILA,
SOLYMOSI LÁSZLÓ, SZAKÁLY SÁNDOR, SZÁSZ ZOLTÁN,
VARGA ZSUZSANNA

A szerkesztőség elektromos postája:
tortenelmiszemle@abtk.hu

*Kérjük szerzőinket, hogy kézirataikat
a közlési szabályzatnak megfelelően készítsék el,
amely honlapunkon érhető el:
<http://www.tti.abtk.hu/kiadvanyok/folyoiratok/tortenelmi-szemle.html>*

A 2024-es évfolyam megjelentetését
a Nemzeti Kulturális Alap és a Magyar Tudományos Akadémia támogatja

Nemzeti
Kulturális
Alap

ISSN 0040-9634

TARTALOMJEGYZÉK

LXVII. évfolyam, 2025. 1. szám

TANULMÁNYOK

Barabás Gábor Barátból ellenség. Władysław opolei herceg és a Přemysl–Árpád-konfliktus a 13. század második felében 1

Szalai Ágnes Somlyó végvárra szervezése és az Apafi-korszak első éveinek központi kormányzata 31

Nagy Kornél „Omnes viae Varsaviam ducunt”/„Minden út Varsóba vezet”. A moldvai és az erdélyi örmény missziók ügye a 17. század utolsó harmadában (1668–1691) 51

Szulovszky János Városi jelenség volt-e a kávéház Magyarországon a 19. század végén? 81

Balogh Róbert – Homor Péter Nemzetépítő erdészek. Nacionalizmus a magyarországi erdészetben, 1862–1913 105

L. Balogh Béni „Te leszel a második Lenin”. Petru Groza ideológiai fordulata az 1920-as évek végén és az 1930-as évek első felében 127

Hantos-Varga Márta A szentistváni állameszme mint „politikára alkalmazott kereszténység”. Reformkatolikus megfontolások a politikai közösségről és a nemzetről az 1930-as és 1940-es években 147

VITA

Perényi Károly Kis magyar keltológia. Félreértett források az ujjuroktól Ulászlóig 175

KIS MAGYAR KELTOLÓGIA Félreértett források az ujugroktól Ulászlóig¹

PERÉNYI KÁROLY

„[A] ritka, földrajzilag meglehetősen körülhatároltan előforduló Ladislau típusú neveknel semmiképpen sem beszélhetünk általános szláv háttérrel, és esetleg valamiféle regionális – nem feltétlenül csak szláv – hatásokkal is számolhatunk. Nem lehetséges-e, hogy egyszerűen egy kétalakú, két nyelv alapján is magyarázható névvel állunk szemben? A kérdés már csak azért is elgondolkodtató, mert a »magyaros« alak nagyon gyorsan megjelenik. Legkésőbb Szent László idejében már létezik, de ellenpéldák híján jó eséllyel Szár László is ebben a formában viselte nevét”² – áll egy közelmúltban megjelent, az Árpád-ház tagjai által viselt nevekről szóló tanulmányban.

A szerzők hozzátesszik: „A magyar nyelvérzék századokkal később a Vladisláv integrálására kialakított egy hatékony módszert, Ulászlóként építette be nyelvünkbe, és nem tartotta azonosnak a Lászlóval.”³

A szerzők nem tudják vagy nem tartják fontosnak megemlíteni: a középkori, kora újkori magyar nyelvben azonosnak tartották a két nevet.⁴ Azonosnak tartotta a cseh király is, aki magyar földre lépésétől, 1490 júliusától 1491. január 6-ig *Ladislav rex* néven utalt magára az általa kiállított oklevelek intituliójában.⁵ Nem különböztette meg a két nevet II. Lajos káplánja, Szerémi György sem, aki a *Ladislai Kazimiri* (gen.), illetve *Ladislav regem Bohemum* (acc.) névváltozattal utalt II. Ulászlóra.⁶ Zay Ferenc 1535 körül keletkezett

Perényi Károly, történész.

- 1 Jelen sorok írója több publikációt szentelt a korai magyar történelem témájának. Perényi Károly: Magyar őstörténet. Tudomány és hagyományörzés. [Könyvismertető.] *Hadtörténelmi Közlemények* 130 (2017) 231–236.; Uő: Birodalomsírató. A magyar bizantinológia drámája. *Hitel. Független irodalmi, társadalmi, kritikai lap* 34 (2021) 2. sz. 44–70.; Uő: Csete Katona: Vikings of the Steppe. Scandinavians, Rus', and the Turkic World (c. 750–1050). [Könyvismertető.] *Keletkutatás* (2023) 1. sz. 161–166. Jelen cikk is ebbe a sorba illeszkedik.
- 2 B. Szabó János – Sudár Balázs: *Az Árpád-ház nyomában*. Bp., 2021. (Források és Tanulmányok 5) 29. [Kiemelés az eredetiben.]
- 3 Uo. 30. 106. j.
- 4 Melich János: László, Ulászló. *Magyar Nyelv* 37 (1941) 3. sz. 145–154.
- 5 Neumann Tibor: II. Ulászló koronázása és első rendeletei. (Egy ismeretlen országgyűlésről és koronázási dekrétumról.) *Századok* 142 (2008) 319.
- 6 Szerémi György *II. Lajos és János királyok házi káplánja emlékirata Magyarországi romlásáról 1484–1543 között*. Kiad. Wenzel Gusztáv. Pest, 1857. (Monumenta Hungariae Historica II. Scriptores 1) 35–36.

írása a köznyelvi magyar *Laszlo király* névvel illeti az 1516-ban elhunyt királyt,⁷ míg Heltai Gáspár krónikájának II. Ulászló uralkodásáról beszámoló fejezete minden esetben, következetesen a *Láslo* névváltozatot használja.⁸ Mindezt különös keretek közé helyezi, hogy B. Szabó János és Sudár Balázs a kora újkori történelem szakértője: Szerémi és Zay műveit *ex officio* ismerniük kell.

A történetírási tudomány számára nem ismeretlen a korábban őstörténeti kutatócsoportot vezető Sudár Balázs és a Magyarságkutató Intézet Történeti Kutatóközpontjának igazgatója, B. Szabó János neve. A két szerzőt a korai magyar történelem iránti érdeklődésük mellett összeköti, hogy eredeti kutatási területük a kora újkor története. Közös megjelentetett, Sudár Balázs által sorozatszerkesztőként is jegyzett írásaikban az eurázsiai sztyeppe kontextusába helyezett magyar őstörténet újszerűségét kommunikálják. Előadásaikban és a velük készített interjúkban visszatérő motívum az úttörő, paradigmát váltó tudós önjellemzése.⁹ 2021-ben megjelent, *Az Árpád-ház nyomában* című művükben kiemelt figyelmet szentelnek az ős- és ómagyar kori személynevekkel és méltóságnevekkel kapcsolatos kérdéseknek. Sudár Balázs és B. Szabó János Wolfgang Meid 2005-ben megjelent könyvének 220–221. oldalára hivatkozva állítja:

„Ugyanakkor az Albushoz, vagy az Almushoz és Kálmánhoz hasonlóan a Béla–Belin esetében is feltűnnek a név helyi ókori előképei: a Bella, Bello, Belinus, Bellina névbokor például megtalálható a Pannóniában [sic!] egykor élt keltáknál.”¹⁰

A fenti kijelentéshez a nem elhanyagolható időbeli távolság miatt kétség fér. Nem derül ki, hogy kronológiai szempontból miként értelmezendő a szerzőpáros ’ókori’ kifejezése, továbbá semmit sem tudunk meg az általuk felsorolt nevek társadalmi és kulturális hátteréről. Fentebb nem kelta, hanem latin etimológiával van dolgunk: a kérdéses tulajdonnevek a *bellum* főnévre és *bellus*³ melléknévre vezethetők vissza. A szerzőpáros észrevételét a német szerző idézett könyve sem támogatja:

„Rein äußerlich betrachtet, zeigen die Bell-Namen eine unverkennbare Nähe zu lat. *bellum*, und auch das Adjektivum *bellus* (Deminutiv von *bonus*) kann hineinspielen. Außerdem scheint Bell auch ein illyrisches Namelement zu sein: Bellus hieß ein zusammen mit Teuticus auftretender Gesandter des Illyrer Königs Genthius. Da aber Bell-Namen in ganz Gallien verbreitet sind und dieses lexematische Element auch Komposita mit gallischen Hintergliedern bildet, ist das Namelement in den Pannonien bezeugten Namen wohl zumindest mehrheitlich keltisch, zeigt aber

7 Zay Ferenc: *Az Lándorfeijűrvár elveszésének oka e vót, és így esött*. Országos Széchényi Könyvtár MNY 63. <https://mek.oszk.hu/15900/15950/15950.pdf>. (A letöltés ideje: 2024. május 30.)

8 Heltai Gáspár: *Chronica az magyaroknak viselt dolgairól*. Kolozsvár, 1575. 183–205.

9 Lásd pl. Tóth Gábor: *Őstörténeti paradigmaváltás kellős közepében vagyunk*. <https://vasarnap.hu/2020/07/18/ostorteneti-paradigmavaltas-kellos-kozepeben-vagyunk/>. (Legutóbbi megtekintés: 2024. május 30.)

10 B. Szabó – Sudár: *Az Árpád-ház nyomában*, 67.

klarerweise den interferentiellen Einfluß von lat. *bellum*, welches wohl nicht nur von der äußeren Form, sondern auch von der Semantik her nahe gestanden haben dürfte.”¹¹

Az idézett könyvben olvasható állítás és a szerzőpáros véleménye között ellentmondás van. Hozzátehetjük: a *Pannonia provincia* területéről ismert névanyag felhasználhatóságával kapcsolatban az idézett szerző is óvatosságra int.¹² Sajnálatos módon nem csak a pannóniai névanyaggal kapcsolatban tévednek a szerzők: könyvük 157. oldalán olyan értelemben idézik az ókortudós, iranista Harmatta János 1990-ben megjelent írását, ami nem felel meg a szerző véleményének. Harmatta 1990-ben megjelent cikkében úgy tartotta, a Theophánész és Niképhorosz tudósításában szereplő *Hepta geneai* nem hozható összefüggésbe a középkori szlávokkal.¹³ Harmatta tanulmányára B. Szabó és Sudár olyan értelemben hivatkozik, hogy „A kora középkori Kelet-Európában szláv környezetben is fel-felbukkant a hetes szám a bolgárok és horvátok történetében”.¹⁴

A kétezres évektől a szakma aggódva figyelte az tudományos viták szakmai színvonalának visszaesését.¹⁵ Idesorolható a tudományos diskurzusokban is megjelenő sztyeppei civilizáció¹⁶ fogalmának popularizálódása és etnicista közbeszédbe kerülése. A magyarságot a „szkíta–hun kultúrkörbe” helyező Csáji László Koppány 2007-ben így fogalmazott:

„A sztyeppei civilizáció kialakulási folyamatához és klasszikus periódusához több »világsszabadalom« elterjesztése köthető. A korábbi szakaszban említendő például a ló háziasítása, a zabla, a kerekes, különösen a küllős járművek és a vasmegmunkálás technológiájának északi és keleti elterjesztése (például Kína felé). A klasszikus periódushoz pedig a visszacsapó íj, a könnyű páncélos lovasság és az igen hosszú lovassági kard, majd a szablya, illetve a kengyel elterjesztése, a könnyűlovasság harcmódorának kialakítása, egyes hangszerek feltalálása, állatfajták (pl. magyar szürke marha, mangalica, racka) nemesítése.”¹⁷

11 Wolfgang Meid: *Keltische Personennamen in Pannonien*. Bp., 2005. (Series Minor) 221. [Kiemelés az eredetiben.] A probléma újabb nyelvészeti megközelítéséhez lásd Zsolt Simon: *Keltischer Einfluss im Latein Pannoniens? Eine kritische Neubetrachtung*. *Graeco-Latina Brunensia* 23 (2018) 195–209.

12 Meid: *Keltische Personennamen*, 197.

13 „... semmi alapja sincs annak, hogy a *Hepta geneai*-t szláv népnek tekintsük. Nem szól e feltevés mellett a *Descriptio civitatum* XI. század végéről származó kéziratának *Eptaradici* népnéve sem, mert ez olyan népek felsorolásában szerepel, amelyek a Balkán-félsziget nyugati részére helyezhetők, évszázadokkal későbbi, önmagában is problematikus, megbízhatatlan adat s nyelvileg sem függ össze a *Hepta geneai* elnevezéssel.” Harmatta János: *A magyarság őstörténete*. *Magyar Tudomány* 35 (1990) 255. [Kiemelés az eredetiben.]

14 B. Szabó – Sudár: *Az Árpád-ház nyomában*, 157. A szerzők itt Harmatta fentebb idézett tanulmányának 255. oldalára hivatkoznak.

15 Fodor István: *Őstörténeti viták és álviták*. *Csodaszarvas* 4 (2012) 125–146.

16 „... the Scythians can be said to represent not only the quintessence of a horse-mounted, nomad, steppe-civilization but probably also the highest degree of achievement which such a civilization may claim.” Denis Sinor: *Studies in Medieval Inner Asia*. Bloomington, 1997. (Variorum Collected Studies Series) 83.

17 Csáji László Koppány: *A sztyeppei civilizáció és a magyarság*. Bp., 2007. 77. [2010. (3. kiad.) 91.]

Az impozáns felsorolásban egyazon periódus részévé válik a szkíta korban is használt visszacsapó íj,¹⁸ a Távol-Keleten feltalált, elsőként kínai forrásokban megjelenő,¹⁹ Európában a 6. század előtt ismeretlen kengyel, vagy az 1833 előtt mai formájában nem létező, József nádor kisjenői birtokán kitenyészett mangalica. A masszív önreklám ritkán látott példája, hogy Csáji László Koppány a „sztyeppe civilizációval”, Ibn Khaldun fogalmát továbbfejlesztve” foglalkozó tudósként utal magára.²⁰ Ha a „klasszikus periódushoz” tartozó mangalica, szürke marha és páncélos lovasság a pozsonyi csatáról készült animációs filmet idézi fel az olvasóban, szó sincs véletlenről. Csáji 2022-ben így fogalmazott: „Már 2012-ben elvittem az Uelgi-tóhoz az akkor frissen végzett fiatal régész barátomat, Makoldy [sic!] Miklóst is, aki azóta a Magyarságkutató Intézet Régészeti Intézetének [sic!] vezetője lett.”²¹

A magyar őstörténet sztyeppe, ázsiai háttere hangsúlyosan jelentkezik a történeti szakirodalomban is. Sudár Balázs és B. Szabó János magyar történelemről szóló írásaiban megjelenik a távol-keleti ujugrok lehetséges részvételével végbement magyar államszervezés hipotézise. Az elképzelés lényege, hogy az Ujgur Kaganátus széthullását követően egyes ujugr csoportok, köztük az utolsó kagán rokonai az Urál hegység keleti pereméig menekülhettek, ahol kapcsolatba kerülhettek a magyarsággal. A szerzőpáros ezen a ponton a 18. században élt francia orientalista, Joseph de Guignes megfigyelésére hivatkozik „Oge” kagán és az Anonymus gesztájában szereplő Vgec azonosságáról.²² Más kérdés, hogy Sudár Balázs 2016-ben még saját felfedezéseként közölte a méltóságnévi eredetű Űge és az Űgyek között talált összefüggést.²³

A kutatás szemében nem ismeretlen az Ujgur Kaganátus megszűnése (840) körüli eseménysorozat. 846-ban lett gyilkosság áldozata a Tang-kori forrásokban Wujie kehan²⁴ [烏介可汗; az utolsó két írásjel méltóságnév] néven szereplő kagán. Nevének latin betűs átírása a szakirodalomban hagyományosan Ögä²⁵ vagy Öge.²⁶ Megjegyzendő, hogy a Belső-Ázsia-kutatás nemzetközileg elismert szakteintélye, Sinor Dénes következetesen az 'Öge' névalakot preferálta.²⁷ Hogyan értelmezi a tudomány Öge kagán nevét? Nagy nyelvészünk, Ligeti Lajos tanulmányában az ög 'intelligence', öglän- 'revenir à soi, reprendre ses sen',

- 18 Erhard Godehardt – Hans Michael Schellenberg: Der Bogenfund aus Grab 5 und Überlegungen zu skythenzeitlichen Bögen. In: *Der skythenzeitliche Fürstenkurgan Aržan 2 in Tuva*. Hrsg. Konstantin V. Cugunov et al. Mainz, 2010. 216–231.
- 19 Albert E. Dien: The Stirrup and its Effect on Chinese Military History. *Ars Orientalis* 16 (1986) 33–56. A forrásokhoz lásd Zimonyi István: A vaskengyel elterjedése a Selyemút mentén. In: *Kultúrák találkozási és kölcsönhatása a Selyemút mentén. Ecsedy Ildikó születésének 80. évfordulójára*. Szerk. Dallos Edina – Kósa Gábor. H. n., 2018. (Studia de Via Serica 1) 318.
- 20 http://konzervatorium.blog.hu/2009/11/14/az_alternativ_tortenelem_es_a_felujitott_osvallas_zsakutcai_interju_csaji_laszlo_koppany_kulturalis_. (Legutóbbi megtekintés: 2024. május 30.)
- 21 Csáji László Koppány: *Tündérek kihalófélben. Hunoktól a hunzakutokig. Kutatóút Belső-Ázsiában*. 2022. [E-könyv, oldalszám nélkül.]
- 22 B. Szabó – Sudár: *Az Árpád-ház nyomában*, 80–82.
- 23 Sudár Balázs: A hatalomgyakorlás mint szaktudás. Gondolatok a magyar fejedelemség létrejöttéről. *Magyar Tudomány* 177 (2016) 1241.
- 24 Pinjin átírásban.
- 25 Denis Twitchett: Tibet in Tang's Grand Strategy. In: *Warfare in Chinese History*. Ed. Hans van de Ven. Leiden–Boston–Köln, 2021. (Sinica Leidensia 47) 178.
- 26 Michael Drompp: *Tang China and the Collapse of the Uighur Empire*. Leiden, 2021. (Brill's Inner Asian Library 13) 54.
- 27 Sinor: *Studies in Medieval Inner Asia*, 18., 23.

valamint *ögä* 'klug, älterer, erfahrener Mann aus dem Volke, im Rang hinter dem Tigin' összefüggéséről olvashatunk.²⁸ Bese Lajos az általa Ögeként írt személynevet az *Ögedei* ~ *Ögödei*, *Ögölei*, *Ögölen* férfinevekkel és *Ö'elün* ~ *Hö'elün* női névvel hozza jelentésbeli kapcsolatba.²⁹

A B. Szabó – Sudár szerzőpáros felfedezése, mely az általuk 'Üge' formában írt személynév és a magyar Ügyek kapcsolatával számol, nem állja ki a kritika próbáját. Különös, hogy a szerzők mind ez idáig egyetlen logikus magyarázatot sem hoznak arra nézve, hogy miért a távoli ujugrok adták át a magyar államalapításhoz szükséges „szaktudást” az elődeinkhez közelebb élt onogurok, avarok vagy kazárok helyett. Nem teljesen világos, hogy a szerzők miért 'ü' betűs formában írták a személynevet, amikor a nemzetközi tudományosságban az 'Ögä/Öge' írásmód az elfogadott.

B. Szabó János és Sudár Balázs kommunikációjában hangsúlyosan jelenik meg, hogy nyelvészeti kérdésekkel nem foglalkoznak. A kutatókat idézve: „magunk nem nyelvészeti tényként tekintünk a nevekre, nem az etimológiájukból kívánunk »történelmet« írni. Sokkal inkább kulturális tényként kezeljük őket, és felbukkanásaikat próbáljuk értelmezni térben és időben.”³⁰ Ez a kijelentés az újdonság erejével hat, hiszen Sudár Balázs szakterülete a Magyar Tudományos Akadémia (= MTA) Nyelv- és Irodalomtudományi Osztályába tartozó turkológia. Szintén nyelvészeti kérdés a szerzőpáros által etimologizált László és Ulászló név eredete, s ugyancsak nyelvészeti probléma, hogy a szerzőpáros szerint a Pannonia provinciában élt kelták személynevei az ezer évvel későbbi magyar névanyagon is nyomot hagytak.

Nem érdektelen annak megtárgyalása, hogy Sudár Balázs milyen kontextusban értekezik az ujugr–magyar kapcsolatokról. Nyilvános előadásaiiban, a vele készült interjúkban visszatérő *Leitmotiv* a „sztyeppén utazó államalapítási know-how”, az ujugrok által képviselt „sztyeppei szuperhatalom” és „az ujugr idők utáni államalapítási boom” víziója.³¹ Mindezt érdekes keretek közé helyezi, hogy a B. Szabó – Sudár szerzőpáros más helyen kritizálja a „sztyeppé-állam” fogalmát: a sztyeppei „óriásbirodalom” ideológiáját, szervezetét feltételezésnek tartja.³² Feltűnő az is, hogy Sudár az általa korábban használt „szaktudás”³³ szót angol fordításban szerepelteti. A közönség szemében úgy tűnhet, hogy utóbbi esetben a tudományosnak tűnő nyelvezet imitálása (lásd *know-how*) pótolja a hiányzó tényanyagot.

28 Ligeti Lajos: Mongolos jövevényszavaink kérdése. *Nyelvtudományi Közlemények* 49 (1935) 233.

29 Bese Lajos: Egy régi török nőnévképzőről/An Old-Turkic Suffix Designating Proper Names of Women. *Nyelvtudományi Közlemények* 82 (1980) 323.

30 B. Szabó János – Sudár Balázs: Reflexiók Kerényi Bálint és Uhrman Iván megjegyzéseire. *Fons* XXX (2023) 407.

31 Tóth Szabolcs Töhötöm: Sudár Balázs: A sztyeppén utazó know-how és honfoglaló eleink, akik nagyon tudtak valamit. *Az élet meg minden*. [Podcast] 23. sz. <https://azeletmegminden.hu/023-sudar-balazs-podcast/>. (Legutóbbi megtekintés: 2024. május 30.)

32 B. Szabó – Sudár: Az Árpád-ház nyomában, 145. Az általuk kritizált elképzeléshez lásd Szabados György: *Magyar államalapítások a IX–XI. században. Előtanulmány a korai magyar állam történelmének fordulópontjairól*. Szeged, 2011. (Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 26.)

33 Sudár: A hatalomgyakorlás mint szaktudás, 1237–1242.

Történeti irodalmunkban a katasztrofális következményekkel járó első világégés súlya alatt, Karácsonyi János könyvében kap kiemelt hangsúlyt a Kárpát-medence magyar honfoglalás előtti ürességét, ritkán lakottságát valló teória. „Legnagyobb része azonban a későbbi Magyarországnak e században lakatlan pusztaság volt!”³⁴ – hangsúlyozza a szerző, aki az antanthatalmak és a szomszédos kisállamok propagandájával szegezte szembe tézisé.

Száz évnek kellett eltelnie, mire kutatói oldalról megjelenik erre rímelő elképzelés. A pályáját a 17. századi Erdély kutatójaként kezdő, muzeológusként és hadtörténészként ismert B. Szabó János 2023. október 26-án, a Magyarságkutató Intézet konferenciáján a 10. századi magyarság kalandozó hadjáratait a vikingek, skandinávok katonai vállalkozásaival vetette össze.³⁵ Konklúziója: „ez egy teljesen más konstelláció, mint ami a Kárpát-medence esetében van, ami szinte üres és ritkán lakott”.³⁶ Mindezt különösen pikánsná teszi, hogy ugyanez a B. Szabó János kollégájával, Sudár Balázssal együtt a honfoglalás előtt benépesített Kárpát-medence elképzelésének hangos képviselője: a szerzőpáros szerint a Kárpát-medence késő Karoling-kori, jelentős részben szláv lakóira vezethetők vissza a magyarországi kereszténység gyökerei.³⁷ Nem egyértelmű, hogy egy szinte üres térség lakói miként, hogyan testálták ránk a vallásukat. Hozzátennénk: a szinte üres Kárpát-medence lakosságától kölcsönöztük szláv jövevényszavaink legrégebbi rétegét. A Kárpát-medence ürességének feltételezését egy másik társtudomány, a régészet sem támogatja.

Napjainkban a tudomány mediatizálódása figyelhető meg: a közbeszéd tematizálásának, a pillanat uralásának fontosabb szerep jut, mint a tényleges teljesítménynek. A „paradigmaváltások”, „őstörténeti szenzációk” napi rendszerességgel, futószalagon érkeznek, legtöbbször a média szolgál spektakulummal. Csáji László Koppány a Duna Televízió 2007. november 16-án bemutatott műsorában a „sztyeppei civilizáció kutatója”³⁸ titulussal büszkélkedik. Nem ismert, hogy munkajogi szempontból mit takar a „sztyeppei civilizáció kutatója” foglalkozás, ahogy az sem tudható, hogy a „sztyeppei civilizáció” kutatására

34 Karácsonyi János: *A magyar nemzet őstörténete 896-ig*. Nagyvárad, 1924. 92.

35 A skandináv „párhuzam” félrevezetőnek tűnhet. Az előadó nem említi, hogy a 9–11. századi morvák, csehek és lengyelek hasonló hadjáratokat indítottak, mint a skandinávok és a „kalandozó” magyarok. Külkereskedelmükben jelentős szerepe volt a rabszolgaexportnak: a 9. századi Morvaországban a harcokban szerzett rabszolgák számítottak a legfontosabb kiviteli cikknek Ivo Štefan: *Great Moravia, Statehood and Archaeology. The “Decline and Fall” of One Early Medieval Polity*. In: *Frühgeschichtliche Zentralorte in Mitteleuropa. Internationale Konferenz und Kolleg der Alexander von Humboldt-Stiftung zum 50. Jahrestag des Beginns archäologischer Ausgrabungen in Pohansko bei Břeclav*. Hrsg. Jiří Macháček – Šimon Ungerman. Bonn, 2011. 342. Sőt, a nyugati szlávok emberi áruval való kereskedése jobban dokumentált, mint magyar kortársaik hasonló akciói. Gondoljunk csak többek között a rafflesetteni vámrendeletre, vagy Szent Naum első legendájára.

36 B. Szabó János: *Támpontok a „kalandozások” politikai hátterének vizsgálatához*. <https://www.youtube.com/watch?v=uWu0tCKfwoc>. (17 perc 28 másodperctől, legutóbbi megtekintés: 2024. május 30.)

37 Lenthár Balázs: „Azt hisszük, hogy jött István és varázsütésre lett itt egy keresztény ország?” HVG 2022. január 28. https://hvg.hu/360/20220128_b_szabo_janos_sudar_balazs_interju_magyar_kiralysag_arpad_kor. (Legutóbbi megtekintés: 2024. május 30.)

38 Lásd <https://image.nava.hu/Gallery/2007/11/16/duna-13044/duna-13044-09463500.jpg> (A letöltés ideje: 2024. május 30.)

hol, melyik egyetemen, milyen képzési formában lehet jelentkezni. Mivel nem szerepel a neve mellett a történész, régész, néprajzos kifejezés, Csáji hallgatólágoosan beismeri, hogy 2007-ben szakirányú végzettséggel nem rendelkezett, a képzettségét később szerezte. A Duna Televízió műsorkészítőit nem zavarta, hogy Csáji a hunokkal, hunzakutokkal, közép-indiai rádziputokkal és a „jelentősen átalakult gazdasággal bíró ujgurokkal” egy közösségbe tartozónak véli a magyarságot.³⁹ Más kérdés, hogy az elmúlt évtizedben Csáji üstökösszerű felemelkedésének tanúi lehetünk: 2014-ben ő vehette át a Kőrösi Csoma Sándorról elnevezett emlékérmét. Laudációt Sudár Balázs, az MTA Őstörténeti Témacsoportjának akkori főtitkára mondott,⁴⁰ aki a középiskolás évekre visszanyúló baráti viszonyt ápol Csájival.⁴¹ Ez a régi keletű szellemi kapcsolat később is megmaradt: Csáji és Sudár közösen vesznek részt őstörténeti rendezvényeken, egyazon konferenciákon szerepelnek, mindkettejük neve szakértőként szerepel egy 2023-tól megtekinthető, honfoglalás korával kapcsolatos kosztümös ismeretterjesztő filmnél.

A Magyarságkutató Intézet Történeti Kutatóközpontjának igazgatója, B. Szabó János és a korábban az MTA-hoz tartozó Magyar Őstörténeti Kutatócsoport meghatározó tagja, Sudár Balázs egyaránt nagy jelentőséget tulajdonít a magyar őstörténet sztyeppe-i hátterének, mongol, mandzsu, krími tatár és ujjur példákat hozva. Jelen sorok írója szerint minden keleti párhuzamot kellő távolságtartással és alapossággal szükséges vizsgálat tárgyává tenni, beleértve a szerzőpáros Öge kagánnal kapcsolatos meglátását. Ebben az esetben egy 18. századi koncepció felújításáról van szó, mely keletkezésekor sem állta meg a helyét.

A köznyelvi magyar beszédben az Ulászló nevet a Lászlóval azonosították, ennek hagyománya a késő középkori latin nyelvű kancelláriai írásbeliségben is megjelenik. A szerzőpáros az Ulászló név hazai használata kapcsán figyelmen kívül hagyja a narratív forrásokat és az okleveles forrásanyagot. Mindezt különös keretek közé helyezi, hogy a szerzők munkásságában jelentős szerepet játszik a 16–17. századi kútfők kutatása: Sudár Balázs szakterülete a Magyar Tudományos Művek Tára (MTMT) szerint máig a kora újkor története. Joggal furcsállható az is, hogy az ismert hadtörténész, B. Szabó János nem ismeri fel a *bellum* szót és származékait.

Sudár Balázs és B. Szabó János a korai magyar történelemre vonatkozó primer forrásokat gyakran másodkézből, fordításból ismeri.⁴² Az *Árpád-ház nyomában* szerzői más élő nyelvek mellett kiemelten támaszkodnak az angol nyelvű irodalomra, így kerül korai magyar történelemmel foglalkozó könyvükbe az interneten fellelt Aristotle: *Minor Works* vagy

39 Csáji: *A sztyeppe-i civilizáció és a magyarság*, [2010.] 6. Meglepő, de a szerző nem tud róla: a napjainkban Hszincsiangban élő ujgurok nem azonosak a kora középkorban élt ujgurokkal.

40 A Kőrösi Csoma Sándor és az igazság keresése konferencia. <https://www.sepsiszentgyorgy.info/archivum/archiv-2014/1518-2014-04-09-09-53-05.html>. (Legutóbbi megtekintés: 2024. május 30.)

41 Csanda Mária: A múltunk alakított azzá, amivé lettünk. *Olvasat* 2020. november 13. <https://olvasat.hu/a-multunk-alakitott-azza-amive-lettunk/>. (Legutóbbi megtekintés: 2024. május 30.)

42 Csirkés Ferenc – Sudár Balázs: *Ulu Madzsar, Kicsi Madzsar és a Derbend-náma. A kaukázusi Madzsar nevű települések kérdéséhez*. In: *Dentumoger. I. Tanulmányok a korai magyar történelemről*. Szerk. Sudár Balázs. Bp., 2017. (Források és Tanulmányok 2) 183–222.; Sudár Balázs: *Turul szavunk művelődéstörténeti hátteréhez. Történelmi Szemle* 59 (2017) 618. 66. j.

az 1921-ben, Londonban megjelent *The Book of saints* [sic!] című kiadvány (mintha Anglia lenne a katolicizmus központja). A kora középkori bolgár kőfeliratok kapcsán angol nyelvű internetes oldalra hivatkoznak. Meglepő: a szerzők Róma történetére vonatkozó forrása a 2002-es kiadású magyar nyelvű egyetemi tankönyv, a *Római társadalomtörténet*.⁴³

Sudár Balázs és B. Szabó János munkái ugyanazokat a gondolati paneleket, narratívákat, fogalmakat használják, mint az általuk meghaladni kívánt kutatás.⁴⁴ Összegzésül elmondható, hogy a szerzők forrásértelmezése, témafelvetése nem jelent előrelépést: állításaiknak több esetben az általuk idézett szerzők is ellentmondanak. Látható, hogy a Sudár és B. Szabó által vizsgálatba vont adatok jó része irreleváns vagy kutatástörténeti érdekességnek számít. További probléma, hogy rendezvényeiken a tudományos élet körül forgolódo Csáji László Koppány fejtheti ki az álláspontját, aki a nyilvánosság előtt számos alkalommal bizonyította hozzá nem értését.

A kérdés mégsem az, hogy miként vélekedjünk középkori krónikákról, régi királyokról vagy felkapott *fantasy*-vikingekről. A valódi kérdés az, hogy napjainkban az akadémiai szabadság keretei között lehetséges-e bírálat tárgyává tenni elismert és viszonylag befolyásos kutatók alkotásait. Ez különösen aktuális probléma a minden területen centralizálást preferáló tudánypolitika korában.

43 B. Szabó – Sudár: *Az Árpád-ház nyomában*, 235–236., 246., 291.

44 „Egy időnként a Csendes-óceántól Kelet-Európáig nyújtózkodó eurázsiai óriásbirodalom virágkorának feltételezett hatalmi struktúrája és ideológiája, világszemlélete vált tehát a korai magyar történelem rekonstrukcióinak történelmi hátterévé, helyenként mintaadó analógiájává – függetlenül attól, hogy ténylegesen ki és mennyit hasznosított a feliratokból kinyerhető információkból.” B. Szabó – Sudár: *Az Árpád-ház nyomában*, 145. Mennyiben különbözik ettől a Sudár által felvázolt „sztyeppei szuperhatalom”?

CONTENTS

STUDIES

Gábor Barabás From Friend to Foe. Duke Władysław of Opole and the Přemysl–Árpád Conflict in the Second Half of the 13 th Century	1
Ágnes Szalai The Organisation of Somlyó into a Fortress and the Central Government of the First Years of the Apafi Period	31
Kornél Nagy “Omnes Viae Varsaviam ducunt”/“All Roads Lead to Warsaw”. The Case of the Armenian Missions in Moldavia and Transylvania in the Last Third of the 17 th Century (1668–1691)	51
János Szulovszky Was the Coffee–House an Urban Phenomenon in Hungary at the End of the 19 th Century?	81
Róbert Balogh – Péter Homor Nation–Building Foresters. Nationalism in Hungarian Forestry, 1862–1913	105
Béni L. Balogh “You will be the Second Lenin”. Petru Groza’s Ideological Turn in the Late 1920s and the First Half of the 1930s	127
Márta Hantos–Varga The St. Stephen Theory of Statehood as “Christianity Applied to Politics”. Reform Catholic Reflections on the Political Community and the Nation in the 1930s and 1940s	147
DEBATE	
Károly Perényi Small Hungarian Celtology. Misunderstood sources from the Uighurs to Ulászló	175

E számunk szerzői

L. Balogh Béni, tudományos munkatárs, HUN–REN Társadalomtudományi Kutató–központ, Kisebbségkutató Intézet, Kisebbségtörténeti és Etnopolitikai Osztály • Balogh Róbert, posztdoktori kutató, Ostravai Egyetem [Csehország] • Barabás Gábor, egyetemi docens, Pécsi Tudományegyetem, Bölcsész– és Társadalomtudományi Kar, Középkori és Koraújkori Történeti Tanszék • Hantos–Varga Márta, történész • Homor Péter, levéltárvezető, Széchenyi István Egyetem, Egyetemi Könyvtár és Levéltár • Nagy Kornél, tudományos főmunkatárs, HUN–REN BTK TTI, Kora újkori osztály • Perényi Károly, történész • Szalai Ágnes, tudományos segédmunkatárs, HUN–REN BTK TTI, Kora újkori osztály • Szulovszky János, tudományos főmunkatárs, HUN–REN BTK TTI, Újkori osztály

(HUN–REN BTK TTI = HUN–REN [Magyar Kutatási Hálózat] Bölcsészettudományi Kutató–központ Történettudományi Intézet)

Az egyes számok megvásárolhatóak, illetve megrendelhetőek:

HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet

1097 Budapest, Tóth Kálmán u. 4., B épület 4.44-es iroda

Telefon: +36-1-224-6700/4624, 4626-os mellék

E-mail: bardi.erzsebet@abtk.hu, terjesztes@abtk.hu

Penna Bölcsész Könyvesbolt

(hétköznapiokon, 13 és 17 óra között)

1053 Budapest, Magyar u. 40.

Telefon: +36-30-203-1769

E-mail: info@pennakonyvesbolt.hu

A folyóirat teljes évfolyama előfizethető bármely
hírlapkézbesítő postahivatalnál.

**HUN
REN**

**BÖLCSESZETTUDOMÁNYI
KUTATÓKÖZPONT
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZET**

Ára: 1800 Ft

Előfizetőknek: 1000 Ft

